

**O'ZBEKISTON TUPROQLARIGA UMUMIY GEOGRAFIK
TAVSIF**

Jumaboyeva Barchinoy

ANNOTATSIYA: *O'zbekiston tuproqlari geografik joylashuvi, iqlimi, va landshaft xususiyatlariga bog'liq holda o'ziga xos bo'lib, mamlakatning tabiiy boyliklari va qishloq xo'jaligi rivojiga asos yaratadi. Tuproqlar asosan tekislik va tog'oldi hududlarida joylashgan bo'lib, ularda qator turlari uchraydi: cho'l-tuproqlar, allyuvial-tuproqlar, tog'oldi tuproqlari va o'rmon-tuproqlar. Markaziy Osiyodagi umumiy qurg'oqchilik sharoiti O'zbekiston tuproqlarining shakllanishida asosiy omil bo'lib, yerlarning katta qismi sho'rlangan yoki qumli zonalarda joylashgan.*

Kalit so'zlar: *geografik joylashuv, tuproq turlari, iqlim, qishloq xo'jaligi, sho'rlanish, tabiiy boyliklar.*

**GENERAL GEOGRAPHICAL DESCRIPTION OF THE SOILS
OF UZBEKISTAN**

ANNOTATION: *The soil of Uzbekistan is unique due to its geographical location, climate, and landscape features, and it creates the basis for the country's natural resources and agricultural development. Soils are mainly located in plains and mountainous areas, and there are a number of types: desert soils, alluvial soils, mountain soils and forest soils. The general arid conditions in Central Asia are the main factor in the formation of the soils of Uzbekistan, and most of the land is located in saline or sandy zones.*

Key words: *geographical location, soil types, climate, agriculture, salinity, natural resources.*

KIRISH

Markaziy Osiyoning markazida joylashgan O'zbekiston o'ziga xos geografik va iqlim sharoiti bilan shakllangan turli xil tuproq turlariga ega. Mamlakat tuprog'i qurg'oqchil va yarim qurg'oqchil muhit mahsuli bo'lib,

relyefi, iqlimi va gidrologiyasi kabi tabiiy omillarning murakkab o‘zaro ta’sirida ta’sir ko‘rsatadi. Bu tuproqlar keng cho'llarni, unumdor daryo vodiylarini va tog' etaklarini qamrab oladi va ularning har biri mamlakatning qishloq xo'jaligi va ekologik tizimlariga hissa qo'shadi.

O‘zbekistondagi asosiy tuproq tiplariga Qizilqum viloyatida ustun bo‘lgan cho‘l tuproqlari, Amudaryo va Sirdaryo havzalaridagi allyuvial tuproqlar, Tyan-Shan va Pomir-Oloy tizmalarining tog‘ etaklarida tog‘-dasht tuproqlari kiradi. Mamlakatning katta qismida cheklangan yog'ingarchilik va yuqori bug'lanish darajasi keng sug'orishni talab qiladi, bu esa qishloq xo'jaligi hosildorligi uchun suvni boshqarishni muhim qiladi. Bundan tashqari, tuproqning sho'rlanishining keng tarqalgan muammosi mintaqada yerdan barqaror foydalanish muammolarini ko'rsatadi.[1]

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O‘zbekiston tuproqlarining xilma-xilligi ko‘p jihatdan uning geografik joylashuvi, qurg‘oqchil iqlimi va gidrologik tizimlari bilan bog‘liq. Bu omillar mamlakat tuproqlarini har biri erdan foydalanish va hosildorlikka ta'sir qiluvchi o'ziga xos fizik-kimyoviy xususiyatlarga ega bo'lgan bir necha turlarga bo'lgan. Tuproqlarning asosiy turlari — cho‘l tuproqlari, allyuvial tuproqlar va tog‘-dasht tuproqlari mos ravishda respublika tekisliklarida, daryolar havzalarida va tog‘ oldi rayonlarida tarqalgan.[2]

Cho'l tuproqlari: Bular Qizilqum cho'li va uning atrofidagi hududlarda ustunlik qiladi. Organik tarkibining pastligi va sho‘rlanishining yuqoriligi bilan ajralib turadigan bu tuproqlar tabiiy ravishda unumsizdir, lekin sug‘orish orqali hosildor bo‘lishi mumkin. Biroq, suvdan beqaror foydalanish sho'rlanish muammolarini kuchaytirib, uzoq muddatli muammolarni keltirib chiqardi.

Alluvial tuproqlar: Amudaryo va Sirdaryoning daryo vodiylarida joylashgan, bular O‘zbekistondagi eng unumdor tuproqlar bo‘lib, paxta va bug‘doy kabi qimmatli ekinlarni qo‘llab-quvvatlaydi. Ularning mahsuldorligi samarali sug'orish va sho'rlanishga bog'liq.[3]

Togʻ-dasht tuproqlari: Tyan-Shan va Pomir-Oloy tizmalarining togʻ etaklarida joylashgan bu tuproqlar asosan yaylov va lalmikorlik uchun ishlatiladi. Alluvial tuproqlarga qaraganda unumdorligi past boʻlishiga qaramay, ular chorvachilik va bogʻdorchilikni qoʻllab-quvvatlashda muhim rol oʻynaydi.

Yogʻingarchilikning kamligi va bugʻlanishning koʻpligi bilan ajralib turadigan iqlim sharoiti, ayniqsa, yomon boshqariladigan qishloq xoʻjaligi hududlarida shoʻrlanish va choʻllanish kabi muammolarni kuchaytiradi. Sugʻorishga bogʻliqlik suv resurslarini yanada kuchaytiradi, bu esa ekologik muvozanatning buzilishiga olib keladi.

Oʻzbekiston tuproqlarining tahlili yer unumdorligini shakllantirishda tabiiy va insoniy omillarning oʻzaro taʼsirini koʻrsatadi:[4]

Tuproqning shoʻrlanishi:

Sugʻoriladigan yerlarning taxminan 50%i turli darajadagi shoʻrlanishdan taʼsirlanib, qishloq xoʻjaligi hosildorligini 20–30% ga kamaytiradi. Bu muammo choʻl va allyuvial tuproqlarda yomon drenaj va yuqori bugʻlanish tezligi tufayli koʻproq namoyon boʻladi.

Fertillikning oʻzgaruvchanligi:

Daryo havzalaridagi unumdor allyuvial tuproqlar mamlakat qishloq xoʻjaligining qariyb 80% ni qoʻllab-quvvatlaydi. Aksincha, choʻl tuproqlari qishloq xoʻjaligida foydalanish uchun keng melioratsiyani talab qiladi.

Iqtisodiy taʼsir:

YaIMga qariyb 20% hissa qoʻshadigan qishloq xoʻjaligi sektori tuproqni boshqarishga juda bogʻliq. Tuproq sifatining pastligi va suv tanqisligi, ayniqsa, qishloq joylarida bevosita iqtisodiy oqibatlariga olib keladi.

Tuproqning degradatsiyasi choʻllanish, biologik xilma-xillikning yoʻqolishi va suv sifatining pasayishi bilan bogʻliq. Qishloq xoʻjaligining barqaror boʻlmagan amaliyotlari bu tendentsiyalarni yanada kuchaytirib, irrigatsiya va yerni boshqarishda zudlik bilan islohotlar oʻtkazishni talab qilmoqda.

Sug'orishning ilg'or usullari, tuproq sho'rlanishi monitoringi va degradatsiyaga uchragan yerlarni o'rmonlarni qayta tiklash barqaror rivojlanishning muhim strategiyasi sifatida belgilandi.[5]

O'zbekiston tuproqlari uning qishloq xo'jaligi unumdorligi va iqtisodiy barqarorligida markaziy o'rin tutadi. Biroq, barqaror boshqaruv amaliyoti sho'rlanish, cho'llanish va suv tanqisligi muammolarini yumshatish uchun zarurdir. Maqsadli chora-tadbirlar bilan mamlakat oziq-ovqat xavfsizligi va atrof-muhit salomatligini mustahkamlash bilan birga tuproq resurslarini saqlab qolishi mumkin.

XULOSA

O'zbekistonning qurg'oqchil iqlimi va geografiyasi ta'siri ostida joylashgan tuproqlari qishloq xo'jaligi va iqtisodiy barqarorlik uchun juda muhimdir. Asosiy turlarga daryo havzalaridagi unumdor allyuvial tuproqlar, qurg'oqchil cho'l tuproqlari va tog'-dasht tuproqlari kiradi. Alluvial tuproqlar yuqori qishloq xo'jaligi mahsuldorligini qo'llab-quvvatlasa-da, cho'l tuproqlari keng sug'orishni talab qiladi, bu esa sho'rlanish va tuproqning degradatsiyasi kabi muammolarni keltirib chiqaradi.

Sug'oriladigan yerlarning 50% ga yaqini sho'rlanishdan aziyat chekadi, bu hosildorlikni pasaytiradi va suv resurslariga ta'sir qiladi. Ilg'or sug'orish texnikasi va sho'rlanishni nazorat qilish kabi barqaror amaliyotlar ushbu muammolarni yumshatish va uzoq muddatli hosildorlikni ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Samarali boshqaruv bilan O'zbekiston qishloq xo'jaligi o'sishi va atrof-muhitni muhofaza qilish muvozanatini saqlashi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Boboxo'jayev I., Uzoqov P. Tuproqshunoslik. Toshkent, 1995 yil.
2. Oripov R.O., Xalilov N.X. O'simlikshunoslik. Toshkent, 2007 yil.
3. Yaqubjonov O., Tursunov S. O'simlikshunoslik. Toshkent, 2008 yil.
4. Korenev G.V., Podgorniy P.I. Rasteniyevodstvo s osnovami selektsii i semenovodstva.M., Agropromizdat, 1990.
5. Атабаева X. O'simlikshunoslik. Toshkent, 2006 yil